

*Life begins
with
each new Day*

Жіночі імена на мапі Вінниці

*Life begins
with
each new Day*

Частина IV

Незвичайні долі жінок несхожі, часом дуже віддалені в часі, але кожна із них пройшла свій власний шлях усвідомлення себе як частини українського народу. Спільним у всіх них було те, що цей вибір жодній з них не обіцяв й, власне, не приніс якихось особливих переваг і спокійного життя. Скоріше навпаки – постійну, до останніх хвилин життя боротьбу. Тільки вони свого часу не здалися, не поступилися своїм принципам, не дали іншим зламати себе.

Героїнями четвертої частини розповідей «Жіночі імена на мапі Вінниці» стали: Олександра Бурбело, Петяна Кошиць, Олена Шеліга, Марія Примаченко, Настя Присяжнюк, Софія Русова, Надія Суровцова, Петяна Яблонська.

ОЛЕКСАНДРА БУРБЕЛО

*У кожного із нас своя стежинка,
Що із дитинства в юність привела.
Як талісман, там золота росинка
На конюшині білій край села.*

Олександра БУРБЕЛО

Бурбело Олександра Сергіївна – юна письменниця. Народилась у Вінниці 1 січня 1998 року в родині викладачів-науковців. Батьки Олександри – кандидати технічних наук, доценти Вінницького національного технічного університету Світлана Бевз і Сергій Бурбело.

Була вихованкою місцевої школи № 26.

Письменницький талант у Саші проявився ще у маленькому віці. Спочатку казки, легенди, вірші, смішинки й загадки, далі вже дорослі роботи. Дівчинка була дуже обдарованою, мала багато талантів: відмінно навчалася, була переможницею предметних олімпіадних конкурсів республіканського рівня (в її портфоліо більше п'ятдесяти грамот, дипломів, подяк, сертифікатів, похвальних листів за успіхи в навчанні та творчості), займалася фотографією, писала поетичні та прозові твори. Казки юної письменниці ліричні, в них багато світла, вони мальовничі, її твори відкривають дітям світ добра і краси. Авторські емоції, думки, зокрема любов до рідної землі, до «Казкової України», органічно поєднуються з елементами фантастики.

Олександра Бурбело була переможцем, дипломантом, лауреатом багатьох Всеукраїнських та Міжнародних літературних змагань, зокрема: у 2009 році посіла I місце на Всеукраїнському літературному конкурсі «Я і Україна через 20 років» журналу «Крилаті» з твором «Україна на відстані серця і безмежного Всесвіту» (м. Київ); у 2010 році нагороджена Дипломом поетичного конкурсу «Малахітовий носоріг» (м. Вінниця).

Перша книжка Олександри «Первоцвіт» вийшла у світ у 2011 році, одразу стала переможцем Всеукраїнського дитячого літературного конкурсу «Я козацького роду» в номінації «Авторська поезія героїчної тематики». В цьому ж році дівчина стає членом Союзу обдарованої молоді. Творчість юної письменниці високо оцінена сучасними українськими письменниками – Всеволодом Нестайком, Вадимом Вітковським, Анатолієм Подолинним. Вона є автором кількох збірок літературних творів, друкувалася в періодичних виданнях та альманахах. Її творчість пронизана патріотичними почуттями, радістю, любов'ю до рідної землі, близько 50-ти її віршів покладено на музику.

На жаль, у 15-річному віці талановитої дівчинки не стало через важку хворобу. Проте пам'ять про неї живе серед вдячних читачів, які знають та шанують її творчість. За життя письменниці вийшло друком чотири книги, решта – посмертні видання: «Перемога над синіми водами» та «Гармонія». Незавершеними лишилися роман в стилі фентезі «Тутанхамон» та детектив. Твори юної письменниці увійшли до шкільної програми з української літератури.

2 липня 2015 року Олександра Бурбело була прийнята в Національну Спілку письменників України (посмертно). Квиток № 02965 був виписаний 27 серпня і вручений батькам поетки у Вінниці під час відкриття IV Міжнародного літературно-мистецького свята «Русалка Дністрова». В 2017 році засновано літературну премію імені Олександри Бурбело «Струна на арфі України» для творчої юні.

На будинку, де жила Саша, встановлено меморіальну дошку, на якій викарбувані слова з її вірша «Молитва за Україну»:

**І я свою молитву долучаю
За Україну, що в світах одна,
Така квітуча й пишна, наче з раю,
Для нас усіх дарована вона!**

Творчість Олександри і сьогодні живе, робить немалий внесок у справу виховання дітей і примушує замислюватися дорослих.

ТЕТЯНА КОШИЦЬ

З ім'ям Тетяни Кошиць пов'язано популяризація української культури в світі.

Народилася Тетяна Омелянівна 25 січня 1892 року у Вінниці в родині вчителя Омеляна і Параскевії Георгієвських. Після закінчення місцевої гімназії вступила на вищі жіночі курси при Київському університеті.

З 1912 року Тетяна Георгієвська співала у київських хоровах колективах Олександра Кошиця, який згодом став її чоловіком.

У 1919 році разом з Українською республіканською капелою під керівництвом Олександра Кошиця, гастролувала у країнах Європи та Америки. 11 травня 1919 року Європа вперше почула «Щедрик» Миколи Леонтовича, мелодію якого популяризувала Тетяна Омелянівна.

Від 1926 року мешкала з чоловіком у Нью-Йорку, де вчителювала. Як етнографка надавала консультації у відтворенні побутово-звичасвої сфери фільму «Маруся», озвученого хором під керівництвом Олександра Кошиця.

У 1927 році, після завершення контракту з американським підприємцем Сидом Грауманом у Голлівуді, Олександр Кошиць із дружиною вирушили до Італії на лікування. Там він отримав запрошення від Миколи Грінченка, ректора Київського музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка, на посаду професора диригентсько-хорового факультету. Однак ситуація змінилася після призначення на посаду нового ректора інституту.

Після невдалої спроби подружжя повернутися в Україну у 1927, Тетяна допомагала чоловікові в організації емігрантського культурного життя. В найскладніші роки була йому помічником, розрадником, другом.

Після смерті свого чоловіка Олександра Кошиця у 1944 році, Тетяна Кошиць у 1946 році оселилася в Канаді, у місті Вінніпег. Протягом наступних 20 років вона присвятила себе збереженню і поширенню його творчої спадщини.

З 1948 року вона стала управителькою архіву Олександра Кошиця, який згодом передала Осередку української культури та освіти у Вінніпезі. До останніх своїх днів вона залишалася директоркою цього архіву.

Тетяна Омелянівна підготувала до друку автобіографію свого чоловіка — книгу «Спогади», а також брала участь у редакційній роботі над виданням «Спогадів» і «Щоденників». Вона була опікункою хору імені Кошиця та керівницею Хору молодих українських націоналістів, який з 1967 року носить ім'я Олександра Кошиця. Крім того, вона є авторкою партитур українських церковних і народних пісень для хору, що слугує важливим внеском у збереження української музичної спадщини.

Померла 26 березня 1966 року на 75-му році життя. Похована у мавзолеї з останками чоловіка. Віднедавна на вуличній мапі Вінниці в районі Вінницьких Хуторів з'явилася вулиця, іменована на честь Тетяни Кошиць.

МАРІЯ ПРИМАЧЕНКО

У мене все не так, - але воно живе!

Марія ПРИМАЧЕНКО

Вона практично не покидала рідну Болотню, з легкістю дарувала картини гостям та ніколи не продавала свої роботи. Генійка українського наївного мистецтва, авторка химерних казкових тварин та дійсно легендарна українська мисткиня, це все про Марію Примаченко.

Про її творчість можна розповідати годинами, але краще – побачити ці картини хоча б раз на власні очі. В 2022 році у світі стався справжній бум на творчість української художниці: роботи мисткині стали частиною головної програми Венеційської бієнале, а про її творчість писали тоді головні медіа світу, від The Guardian до The Times. Ну, а в Україні кошти від продажу робіт Марії Примаченко принесли пів мільйона доларів для Збройних сил України. На жаль, сприяли цій хвилі зацікавленості трагічні обставини: повномасштабна війна в Україні та, зокрема, знищення російськими окупантами музею в Іванкові, де зберігалася частина спадщини мисткині (на щастя, роботи вдалося врятувати).

Народилася Марія Примаченко за різними даними 31 грудня 1908 або близько 12-13 січня 1909 року у селі Болотня на Київщині, в сім'ї тесляра-віртуоза Авксентія Григоровича, що створював дворові огорожі, і визнаній майстрині вишивання Параски Василівни, яка й навчила доньку вишивати сорочки. У семирічному віці маленька Маруся тяжко захворіла. Діагноз був невтішний – поліомієліт. В подальшому усе життя жінка переживатиме страшні болі, не одну операцію і практично на всіх фото буде з милицями. За спогадами сучасників, саме неможливість сповна працювати в полі з родиною дала дівчинці вдосталь вільного часу для малювання. Серйозно малювати Марія почала у 17-річному віці. Вона знайшла синюватий глей, яким розмалювала власну хату. Вчинок дівчини припав до душі усій околиці – незабаром її чекало перше замовлення. За розмальовку хати сусідів Марія отримала винагороду – порося. Згодом, саме це порося допомогло усій її сім'ї вижити в голодні часи.

Малювала Марія Примаченко у стилі «наївного мистецтва» – у напрямі примітивізму, який характерний митцям без профільної освіти. Її картинам притаманні яскраві кольори, «дитячість», щирість та символізм. Марія Оксентіївна була малоосвіченою, закінчила лише 4 класи, але художню освіту здобула. Свого часу її помітила майстриня-ткаля з Києва Тетяна Флеру й запросила до експериментальної майстерні в Київському музеї українського мистецтва, що згодом стала Школою народних майстрів. Там Примаченко і малювала, і вишивала, і займалася керамікою.

Справжню популярність художниця отримала 1936 року завдяки серії

робіт «Звірі з Болотні».

На Всеукраїнській виставці народного мистецтва Марії присудили диплом I ступеня. Після цього її картини були на Міжнародній виставці в Парижі, у Варшаві, Софії, Монреалі, Празі. У творчому доробку Приймаченко понад 2000 картин.

Друга Світова війна змусила художницю забути на деякий час про творчість. Повернувшись до рідного села, Марія переживала найстрашніший період свого життя – чоловік загинув на війні. Він так і не побачив свого сина Федора, а Марія Примаченко ніколи так і не дізналася, де він похований.

Марія Оксентіївна дивовижно об'єднала у своїй творчості малюнок і живопис. Це – і живописна графіка, і графічний живопис водночас.

Примаченко все життя малювала звірів, але ніколи не була у зоопарку. Їй порадили цього не робити під час її навчання у експериментальних майстернях при Київському музеї українського мистецтва, боцім, щоб не зруйнувати її буйну уяву. Справжніх екзотичних тварин Марія вперше побачила лише у дуже дорослому віці – в цирку, куди її привіз видатний режисер Сергій Параджанов.

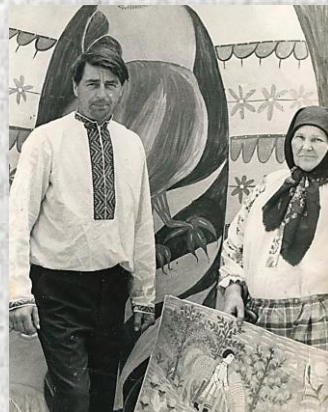

Майстриня сприймала світ як вічну казку, що і відтворювала в своїх картинах. Твори Марії Примаченко свідчать про те, що за ними стоїть велика, різноманітна школа народного мистецтва, багатовікова культура народу. Це ніби згусток емоційних вражень і від казок, і від легенд, і від самого життя.

Найкращим учнем Марії Примаченко був її син Федір – заслужений художник України, лауреат премії імені Катерини Білокур. Його роботи знаходяться в колекціях музеїв України та приватних колекціях.

Федір Примаченко належить до когорти майстрів, які продовжують традиції українського декоративного живопису, створюючи нове сучасне мистецтво. Його роботи порівнюють з колажами Анрі Матісса, якого мистецтвознавці називають батьком сюрреалізму.

Марія Примаченко одна з найвідоміших українських художниць, вона є лауреатом Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка 1966 року. 2009-й рік за рішенням ЮНЕСКО було визнано роком Марії Примаченко, тоді ж бульвар Лихачова в Києві був перейменований на честь художниці. Є й у Вінниці вулиця Марії Примаченко. 20 серпня 2022 року мисткиню помертньо нагороджено відзнакою Президента України «Національна легенда України».

Марія Примаченко померла 18 серпня 1997 року у батьківській хаті в селі Болотня, яку не покинула навіть після аварії на ЧАЕС. Їй було 88 років.

НАСТЯ ПРИСЯЖНЮК

*Я в захопленні Вашою творчою стійкістю і послідовністю.
Ви просто свята людина в своєму безмежному
любовному пориві до свого народу, до його пісні, до його творчості.*

Платон ВОРОНЬКО

Настя Андріанівна Присяжнюк – наша землячка, відома на Вінниччині і в Україні фольклористка, чудовий педагог, краєзнавець і людина неповторного обдарування. Її життєва нива була довгою і врожайною, попри

лиховісні бурі, холодні вітри та пекучі сухії. Вчителька за фахом, вона присвятила себе навчанню й вихованню дітей. А як глибокий знавець і шанувальник народної творчості, понад 70 років віддала збиранню, вивченню і популяризації українського фольклору.

Її фольклорна спадщина містить 6000 народних пісень, 6100 прислів'їв та приказок, 125 плачів і голосінь, а також 4600 казок, переповідок і бувальщин. Переважна частина цих записів стала надбанням Національної академії наук України. Унікальні подільські плачі, які записала Настя Присяжнюк, зберігаються у Лондонському музеї.

Настя Присяжнюк зросла в багатодітній родині. Її мати, Марія Онуфріївна, народила тринадцять дітей, але вижили лише вісім. Батько, Андріан Іванович Присяжнюк, був освіченим і майстровитим чоловіком — працював кравцем, бондарем, теслею та бджолярем. За життя він прагнув дати добру освіту всім своїм дітям — як синам, так і дочкам. Проте передчасна смерть обірвала його зусилля: Насті тоді ще не виповнилося й шести років. Відтоді вся турбота про виховання й забезпечення родини лягла на плечі матері.

Першою дитячою академією був сімейний хор, бо в сім'ї всі співали. Свою першу пісню-колядку «Та були в дядька бджоли» Настя вивчила, коли їй було близько п'яти років. А потім, до 23 років, не записала жодної пісні — «все взяла на пам'ять». У неї була феноменальна пам'ять.

В цей час старший брат Василь створив революційний гурток, до якого приєдналися і її сестри. Старшу Мотрю спіймали й засудили до смертної кари, а Насті, незважаючи на успіхи, відмовили в атестації вчителя через її неблагонадійність. Тому дівчина пішла працювати на цукрозаводі та канатній фабриці в Одесі, де згодом приєдналась до молоді, незадоволеної царським урядом. За революційну діяльність їй було заарештовано та тричі засуджено на різні терміни ув'язнення, вислано з Одеси й під конвоєм відправлено до Чернігова.

Приїхавши до Києва 1917-го, Настя екстерном склала іспити на звання вчителя. Працювала викладачем української мови й літератури у київському університеті. Як визнаний професіонал брала участь в укладанні першого за радянської доби українського правопису.

Віхою в її житті стало знайомство з Климентом Квіткою, чоловіком Лесі Українки у 1932 році. Він був знайомий зі старшим братом Насті Василем. Брат розповів про творчі пошуки сестри, і Климентій вирішив написати їй листа. У ньому містилося прохання надіслати якомога більше зібраних пісень до Кабінету музичної етнографії Академії наук. Відповіді довго чекати не довелося, вже через рік вона надіслала перші 150 ліричних пісень з мелодіями. Пізніше в Києві відбулося особисте знайомство з Климентієм Квіткою, під час якого він записав на фонограф від Насті Присяжнюк народні голосіння. Такого Климентій ще не чув, тому одразу запропонував один зразок такого плачу надіслати до Лондонського музею. Настя погодилася.

А вже за кілька років, 21 жовтня 1937 року за сфабрикованою справою по доносу колеги, Настю «відлучили» (за її словами) від улюбленої справи і заслали в Сибір. Сама Настя вважала, що її взяли за трансляцію похоронних плачів Поділля Британським радіо. Адже це вже був підозрілий зв'язок із закордонням.

За 10 років заслання її архів зник, як висловлювалась сама Настя: «поки відпочивала в таборі в Сибіру, все зібране пропало». Тому, повернувшись

Родина Присяжнюків: Василь, Іван (стоять), Агафон, Фекла, мати Марія, Ганна, Василь (сидять), Настя, Ганя, Яринка (стоять у нижньому ряду), 1907 р.

додому, вона почала активно відновлювати всі втрачені записи, паралельно працюючи вчителькою у школах рідного краю.

Настя Присяжнюк вела щоденник і надзвичайно широке листування з трьомастами адресатами, від яких одержувала листи вдячності за свою невтомну працю. Її дописувачами були відомі журналісти, актори, науковці, письменники, фольклористи, краєзнавці. Деякі з тих листів зберігаються в архівних фондах. А ще сотні рукописних зошитів Насті Присяжнюк та добірка її книг, зокрема відома збірка «Пісні Поділля», в котрій видрукувані тексти унікальної монографії «Українське весілля в Погребищі – сучасне і

колишнє», досліджень «Рось – ріка-трудівниця», «Історія Погребища», «Колядки та щедрівки», а також чернетки про походження прізвищ та прізвиськ земляків, сни та їхнє тлумачення, прикмети погоди та навіть народне харчування.

За життя фольклористка записала 250 страв традиційної і нетрадиційної кухні, при чому у своїх замітках вона зауважила, що готували страви з того, що росло в городі, в полі, в садку, в лісі, з того, що давали свійські тварини і птиця. Купували інколи рибу солену, цукор, олію, перець, лаврове листя, сіль, соду. Взагалі на основі її матеріалів написана етнографічна розвідка «Колишнє і сучасне харчування селян Погребища».

У одному з видань польської газети «Слово і час» було написано: «Якби Погребище з якоїсь невідомої причини не було нанесено на карту, то одне ім'я Насті Присяжнюк зробило б його відомим на весь світ». І це правда, без перебільшення.

Директорка Погребищенського районного краєзнавчого музею, Людмила Княжук каже, що односельці досі продовжують співати пісні, які збирила Настя Присяжнюк, згадують її як високоосвічену людину, яку завжди бачили з зошитом у руках: на весіллі, на хрестинах, на святах чи похороні.

В останні роки баба Настя особливо непокоїлася за подальшу долю свого фонду й бібліотеки, клопотала про створення музею, навіть заповіла свою хатину, бібліотеку й 15 соток землі для побудови етнографічного музею. У 2012 році у місті Погребище урочисто відкрили краєзнавчий музей імені Насті Присяжнюк. Він діє і дотепер.

Творчість невтомної збирачки народних скарбів нагадує пристрасть бджілки, яка готова заради краплі меду облетіти тисячі квіток. Не всі її розуміли за життя, не всі пам'ятають зараз, не всі оцінили той фольклорний спадок, який вона залишила після себе. Але він є – збережений і частково оцифрований, достатньо просто мати бажання зайти, знайти і почитати. А те щире, що очі один раз побачать, душа запам'ятає на все життя.

СОФІЯ РУСОВА

В наші часи бути гарним педагогом – це бути справжнім реформатором майбутнього життя України, бути апостолом Правди і Науки. Тільки великими зусиллями таких апостолів Україна матиме чесних діячів-патріотів, вмілих практичних робітників і соціально об'єднану, інтелектуально розвинену народну масу.

Софія РУСОВА

Софія Федорівна Русова – видатна просвітителька, педагог, мудра і невтомна трудівниця, засновниця перших національних шкіл і дитячих садків в Україні.

Софія Русова (уроджена Ліндфорс) все своє свідоме життя присвятила справі національного відродження України та просвіти молодих поколінь українців. Їй вдавалося пробуджувати любов до батьківщини навіть у найменших дітей.

Народилася Софія Федорівна 18 лютого 1856 року на Чернігівщині у маєтку Олешня. Її батько був за походженням шведом, а мати французенкою.

Дівчинка була п'ятою дитиною в родині, до того ж народилася такою кволою, що мати вигукнула: «Не любитиму її, все одно помре». Та попри все, мала вижила, а от двоє старших дітей й мати померли. Тож вихованням Софії займалася її старша сестра, батько та няня – проста українська селянка.

Мовою спілкування у родині, як згадувала Софія, була французька, діти з гувернантками вивчали англійську й німецьку, але навколо повсякчас звучала українська мова й українські пісні, саме її Русова згадувала все життя.

Коли Софії виповнилося дев'ять років – Ліндфорси перебралися до Києва, де Софія вступає до третього класу найпрестижнішої у Києві Фундуклеївської жіночої гімназії, яка вважалася на той час чи не найкращою.

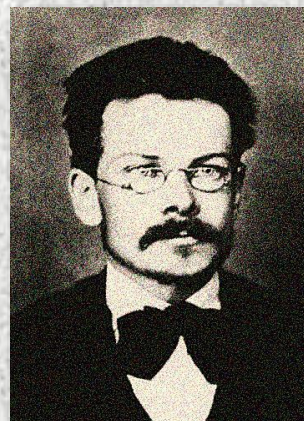
Життя у великому місті дуже подобалося юній дівчині – прогулянки під каштанами, бали, театри. До речі, сама Софія мала неабиякий музичний талант, грала на фортепіано.

В активну діяльність Русова включилася ще в 15-річному віці. З 1871 року, після смерті батька, Софія з сестрою відкривають в Києві перший україномовний дитячий садок, в приміщенні якого вечорами проводяться репетиції п'єс українською мовою, яка на той час була під забороною. У садок ходили діти Михайла Старицького, Чубинського, Лисенка та інших знаних столичних родин. Сама ж Софія збирала фольклор, вивчала українську культуру, етнографію та мову.

Відтоді життя жінки стало нерозривно пов'язане з боротьбою за відродження самобутності українського народу та його історії. У Києві,

потрапивши в середовище української інтелігенції, Софія прийняла і закохалася у їхній світ. Саме тут вона познайомилася, а невдовзі й одружилася з Олександром Русовим, сином військового лікаря, філологом, редактором, фольклористом, укладачем словника української мови.

«Він відкрив мені красу української поезії, заговорив до мене українською мовою і без довгих промов та пояснень збудив у мене любов до нашого народу, яка вже ніколи не покидала мого серця, керувала моїми політичними виступами, всією моєю працею довгі літа» – згадувала Софія Федорівна у «Моїх споминах».

У 1876 році, в часи заборони української мови після Емського указу, Софія Русова разом із чоловіком та однодумцями у Празі підготувала й видала перше повне, нецензуроване видання Шевченкового «Кобзаря» — найважливіше дітище молодого подружжя. Тут у Чехії жінка народила доньку, яка через три місяці померла. За півтора роки у пари народився син Михайло, згодом син Юрій.

Починаючи з 1897 року родина Русових увесь час переїздить з місця на місце. Роблять вони це не лише з причин, пов'язаних зі статистичною роботою Олександра, а, передусім, через токсичність і незручність для влади самої родини Русових, як «гнізда українського сепаратизму»: то Олександра Русова звинувачували, що він хоче відокремити Малоросію від Росії, то Софію арештовували за зв'язок з народовольцями і тримали під постійним поліцейським наглядом. А скільки місць проживання змінили: невеличкий хутір на Чернігівщині, Одеса, Херсон, Харків, Полтава. І всюди включалася Софія у громадську роботу: організовувала народні читання, таємні школи.

У 1908 році, в переддень захисту докторської дисертації, жінка дізналася про смерть свого сина Михайла. Від потрясіння за одну ніч посивіла, та на ранок, зібравшись із силами, пішла на захист і отримала докторське звання. За рік по тому Софія Русова видала «Український буквар», пізніше — стала редакторкою першого українського педагогічного журналу «Світло».

У 1915 році пішов із життя її чоловік, Олександр Русов, а за два роки вибухнула революція. На самому початку створення в Києві Української Центральної Ради Софія Русова долучилася до її формування. Невдовзі стала на чолі департаменту дошкільної і позашкільної освіти Генерального секретарства освіти — фактично, першого міністерства освіти України в ХХ столітті. Займалася розробкою українських підручників та українізацією шкіл. Саме завдяки їй, як керівниці департаменту дошкільного виховання, в УНР почали діяти українські садочки.

На початку 1919 року під тиском більшовицьких військ Русова з іншими урядовцями була змушена виїхати до Кам'янця-Подільського. Та невдовзі довелося полишати й Кам'янець, оскільки більшовицька влада дісталася й Поділля. Софія Русова з 13-річною онукою нелегально перейшла Збруч і

потрапила на територію Галичини, окупованої поляками. У 1923 році Русова опиняється у Празі, де стає засновницею та професором педагогічного інституту ім. Драгоманова. Попри тугу за батьківщиною, продовжувала працювати, дописувала до періодичних видань есеї з літературознавства, продовжувала займатись педагогічними дослідженнями і писати наукові праці, видала більше десяти підручників: «Теорія й практика дошкільного виховання», «Географія. Європа. Позасхідноєвропейські країни» та ін. А ще викладала французьку в Подебрадській академії і в Карловому університеті, заснувала дитячий будинок для українських сиріт. Значною популярністю користувалися започатковані нею щотижневі зустрічі, в яких безвідмовно брали участь провідні професори українських закладів вищої освіти.

Неоціненну роль зіграла Русова в організації й презентації на міжнародному рівні українського жіночого руху. Вона очолювала Українську жіночу національну раду, яка входила до Міжнародної жіночої ліги миру і свободи, була членом Міжнародної жіночої ради, що дозволяло їй «використати широко на весь світ трибуну, з якої я б могла голосно кричати про недолю України, показати світові несправедливість, від якої вона гине». Не хештуючи жодним майданчиком, вона розповідала про Україну, викривала лицемірство більшовицької пропаганди, озвучувала страшні цифри жертв Голодомору. У цьому їй допомагали педагогічна здатність говорити просто про складне й блискуче володіння іноземними мовами.

Померла Софія Русова у Празі 5 лютого 1940 року і була похована на Ольшанському кладовищі. Її останніми словами до українців було: **«А ви працюйте, всі разом працюйте й не сваріться».**

НАДІЯ СУРОВЦОВА

*Не того мені жаль, що я зазнала мало щастя,
а того, що не змогла зробити своїй батьківщині нічого,
що змарнувала сили тільки на одне: витримати...*

Надія СУРОВЦОВА

Надія Суровцова – громадська діячка, журналістка, письменниця, перша жінка з України – доктор філософії, активна учасниця українського національного руху, яка пройшла майже тридцятирічну Голгофу сталінських таборів. Її спогади

з ГУЛАГУ лягли в основу книги Олександра Солженіцина «Архіпелаг ГУЛАГ».

Життя Надії Суровцової, сповнене знущань, цькувань, поневірянь і переслідувань, – це приклад трагічної історії української інтелігенції ХХ ст. На найкращі роки молодості їй випали одні за одними в'язниці і заслання. Тридцять років фізичних страждань української революціонерки, якій мріялася вільна, соборна Україна, в котрій поєднуються всі етнічні українські землі.

Надія народилася 18 березня 1896 року у Києві в родині адвоката і вчительки, а в 1905 році разом з родиною переїхала до Умані, де закінчила гімназію. Далі освіту здобуває на історико-філологічному факультеті Вищих жіночих курсів у Санкт-Петербурзі. Українська студентська громада була надзвичайно активною, і дівчина з великим задоволенням бере участь у її зібраннях. У 1917 році повертається до Києва і з головою поринає у роботу при нових органах влади в Україні.

У 1917 – 1921 рр. Надія Суровцова працювала в департаменті іноземних зв'язків і тісно спілкувалася з Михайлом Грушевським та Володимиром Винниченком. У грудні 1918-го у складі дипломатичної місії тодішнього уряду України виїхала до Австрії. Перебуваючи в еміграції, закінчила філософський факультет Віденського університету, захистила дисертацію «Богдан Хмельницький та ідея української державності» й здобула науковий ступінь доктора філософії. Брала активну участь у роботі Міжнародної жіночої Ліги миру і свободи, конгресів у Відні, Дрездені, Гаазі, Амстердамі, Парижі, Вашингтоні. В 1925 році повертається в Україну.

Наприкінці 1927 року її арештували і за відмову співпрацювати з органами ДПУ засудили як шпигунку. П'ять років у одиночній камері Ярославського політизолятора, а затим заслання в Архангельську, новий арешт – і Колима. Високоінтелектуальна, ерудована і освічена жінка, створена для музики і мистецтва, яка знала кілька мов, майже 20 років довбала мерзлу землю, пиляла ліс, працювала на полях Колимської дослідної станції, доглядала тифозних хворих у табірному лазареті. Пізніше вона напише: «У таборі втратила я власну візію себе, інтелект і зовнішній вигляд. Затоптали мене. Чужі і свої».

Неодноразово була на межі життя і смерті від виснаження і хвороб, але вперто хотіла вижити і повернути собі чесне ім'я. Мріяла про те, що колись зможе повернутися в Україну не просто амністована чи помилувана, а повністю реабілітована. Сталося це лише наприкінці 1956 року, а вже у наступному вона повернулася в Умань, де оселилася в батьківському будинку. Цей скромний будиночок став місцем паломництва для наступної хвилі українських дисидентів. А сама Суровцова була для молоді зразком стійкості, незламності, витривалості. Через це у 1972 р. в її помешканні відбувся обшук і в подальшому вона перебувала під постійним наглядом агентів КДБ.

Померла Надія Суровцова 13 квітня 1985 року в Умані. Там і похована.

ОЛЕНА ТЕЛІГА

*...Я палко мрію до самого рання,
Щоб Бог зіслав мені найбільший дар:
Тарячу смерть, не зимне умирання.*

Олена ТЕЛІГА

Історики називають її другою Лесею Українкою. Вона загинула у 36 років. В неї було коротке, але насичене життя патріотки, націоналістки, поетки, публіцистки. І передусім жінки.

Олена Теліга (дівоче прізвище Шовгенова) – відома українська поетеса, публіцистка, літературний критик, громадський діяч ОУН. Лірична і романтична вдача збудила в ній поетичне слово, а драматична недоля України спонукала встати до лав борців за її визволення.

21 лютого 1942 році в Бабиному Яру Олену Телігу разом з іншими діячами ОУН розстріляли фашисти. У гестапо жінка перебувала в камері № 34, де пізніше знайшли напис, зроблений її рукою: «Тут сиділа і звідти йде на розстріл Олена Теліга». Зверху викарбовано націоналістичний стилізований під меч Тризуб. А один із німецьких офіцерів після смерті Олени зізнався: «Я ще не бачив чоловіка, щоб так героїчно вмирав, як ця гарна жінка».

Про коротке, але таке яскраве життя нескореної поетеси-антифашистки, життєлюбки, вольової людини, відданої ідеям національного відродження України, можна ознайомитися з віртуальної презентації «**Зірка, яка не згасла**» на сайті НТБ.

ПЕТЯНА ЯБЛОНСЬКА

*Тільки справжній живопис – глибокий,
живий, трепетний – дає творові довгі роки.*

Петяна ЯБЛОНСЬКА

Тетяна Яблонська прожила довге творче життя. Талант її отримав загальне визнання не лише в Україні, але й за кордоном, і з кожним роком її роботи ставали дедалі глибшими, змістовнішими та духовнішими.

Народилася художниця в 1917 році, в Смоленську. Батько, Нил Олександрович Яблонський, мав неабиякий художній хист, викладав малювання в середній школі. До

малювання заохочував і дітей. Її мати, Віра Георгіївна, викладала мови школярам.

Під впливом батька Тетяна змалку малювала, писала з натури, робила начерки з пам'яті та уяви, малювала орнаментальні та фігуральні композиції, оволодівала технікою акварельного й олійного живопису.

Коли Тетяні було трохи більше 10 років – родина перебралася в Україну. Спочатку в Одесу, потім – Кам'янець-Подільський. Тут дівчина закінчила середню школу, далі навчалася в Київському художньому інституті, який закінчила в 1941 році, напередодні війни. Її вчителем був видатний український художник і педагог Федір Кричевський, і згодом вона сама почала викладати в цьому інституті.

Влітку 1948 року Тетяна Яблонська, як викладач інституту, повезла на творчу практику своїх студентів у село Летава Кам'янець-Подільської (нині Хмельницької) області. Вибір місця практики був не випадковим – колгосп в Летаві у 1947 році здивував усю країну неймовірними врожайми зернових та буряку. Для країни, яка важко відходила після воєнної руйни, такий трудовий успіх був зразковим прикладом. З метою популяризації трудових звершень подільських селян до села було направлено журналістів центральних газет для підготовки репортажів про героїв праці.

Тетяна також зробила чимало замальовок у Летаві, з яких у 1949 році написала свою відому картину «Хліб», в якій вражає тепло та радість життя. Картина мала надзвичайний успіх, їй судилася щаслива доля. Монументальне полотно заввишки майже чотири метри заворожувало глядача. Як результат – Тетяна Яблонська отримала свою першу Державну премію СРСР і не лише всесоюзне визнання, а й бронзову медаль Всесвітньої виставки у Брюсселі 1958 року.

Тетяна Яблонська. «Хліб»,
1949 р.

Тетяна Яблонська. «Весілля»,
1964 р.

Тетяна Яблонська. «Перед стартом»,
1947 р.

У наступні роки Яблонська створила ще кілька визначних полотен, які принесли їй визнання та нагороди.

Сільська тема в творчості Тетяни Нилівни – найглибша. Загалом, творчість художниці дуже різноманітна, але головне, що характерне для її мистецтва, – зображення людини з усіма її радощами та горем, труднощами та перемогами.

Протягом свого творчого художниці життя брала участь у численних всеукраїнських, всесоюзних та міжнародних виставках. Її творчості властивий великий жанровий діапазон – портрети, натюрморти, пейзажі, тематичні картини, їх центральною темою було буденне життя – побутові сцени,

портрети членів родини та автопортрети в домашній обстановці. На все, що її оточувало, у художниці був особливий власний погляд.

У 1954 році Яблонська написала приголомшливу картину «Ранок», що стала символом епохи. Головна героїня – 13-річна дочка художниці Олена.

З початком «хрущовської відлиги» і поживанням у мистецтві вона знову почала експериментувати. Поштовхом до цього стала поїздка у 1965 році на Закарпаття, де художниця відкрила для себе красу архітектури та яскраві костюми місцевих жителів, а також народні образи й мотиви. Усе це надихнуло її на величезний переворот. Тетяна наступні 10 років писала картини оздоблені західним українським колоритом.

Тетяна Яблонська.
«Ранок», 1954 р.

Тетяна Яблонська. «Життя триває», 1971 р.

Але більшість з них їй довелося заховати в майстерні. З тремтінням у руках перебирала свої роботи, щоби відшукати хоч щось традиційне до приїзду комісії з московської Академії мистецтв. Проте це не допомогло... За одну з перших картин закарпатського циклу «Життя триває» художницю на кілька років позбавили всіх посад і можливості брати участь у виставках. А подарункове видання, в якому картинами

Тетяни Яблонської проілюстрували балади українського поета Івана Драча, знищили на виході з друкарні. Вдалося врятувати тільки 4 примірники.

Ще одним кардинальним поворотом у мистецтві Тетяни Яблонської стала поїздка до Флоренції у 1972 році. Там вона захопилася роботами італійських майстрів раннього Відродження. Італія стала могутнім поштовхом для нової епохи її творчості, а полотно «Вечір. Стара Флоренція» одне з перших поворотних робіт цього часу.

Тетяна Яблонська.
Автопортрет, 1944 р.

У 1991 році в Тетяни Нилівни стався інфаркт. Це був своєрідний рубіж, за яким розпочався її останній творчий період, який вона сама жартома називала «постінфарктизмом». У той час художниця пише види зі свого вікна, квіти та портрети рідних. У 1999-му – інсульт, унаслідок якого в неї відмовила права рука. Але Яблонська не здалася – взяла пензля в ліву руку, малювала невеликі ескізи. Свою останню роботу майстриня створила напередодні смерті.

17 червня 2005 року Тетяна Яблонська відійшла у засвіти. Похована на Байковому цвинтарі.

Тетяні Яблонській своїми картинами удалося багато сказати про Україну, про її людей – і не лише співвітчизникам, але й усьому світові. І світ

зрозумів і прийняв її послання – в 1997 році ЮНЕСКО назвало Тетяну Яблонську художником року, у 1998 році президент Леонід Кучма та голова Верховної Ради Володимир Литвин на чолі урядової делегації прибули до будинку, де мешкала художниця, і вручили їй Шевченківську премію. А в 2000 році Міжнародний біографічний центр у Кембриджі удостоїв її звання «Жінка року». Це престижне звання присвоюється лише яскравим і самобутнім особистостям, чії досягнення визнані в міжнародному масштабі.

За своє творче життя Тетяна Нилівна організувала 30 персональних виставок, залишила після себе більш ніж 85 картин, які стали окрасою Національного художнього музею України у Києві, Київського музею російського мистецтва, Полтавського, Запорізького, Харківського художніх музеїв, Львівської картинної галереї. У її роботах немає нічого штучного та надуманого, всі вони перейняті красою навколишнього світу. Так міг творити лише майстер, який прожив життя, сповнене випробувань, і заново відкриває його в чудових художніх образах і формах.

Джерела з фондів НТЛБ.

Бурбело, О. Золота росинка / О. Бурбело. – Вінниця : Консоль, 2014. – 312 с.

Бурбело, О. Первоцвіт: казки, легенди, вірші, смішинки та загадки / О. Бурбело. – Вид. 2-ге, змінене і допов. – Вінниця : Консоль, 2012. – 152 с.

Бурбело, О. Я лиш струна на арфі України / О. Бурбело. – Київ : Антологія, 2013. – 304 с.

Волошенюк, Г. Народної ниви жниця Настя Присяжнюк / Г. Волошенюк. – Вінниця : Консоль, 2010. – 180 с.

Волошенюк, Г. Фольклористка Настя Присяжнюк : до 120-річчя від дня народження (22.12.1894-08.06.1987) / Г. Волошенюк // Знаменні і пам'ятні дати Вінниччини 2014 року : хронологічний довідник / Управління культури і туризму Вінницької ОДА, Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця, 2013. – С. 293-296.

Євдокименко, І. Публіцистична і педагогічна майстерність Софії Русової / І. Євдокименко. – Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 8. – С. 24-27.

Коваль, О. Квіти революції: жінки в добу УНР / О. Коваль. – Історичний калейдоскоп. – 2018. – № 3. – С. 10-14.

Ковальчук, О. «Вітрами й сонцем Бог мій шлях намітив...» (Літературно-музична композиція, присвячена 100-річчю від дня народження Олени Теліги) / О. Ковальчук. – Дивослово. – 2006. – № 7. – С. 30-35.

Король, К. Розмаїття кольорів Тетяни Яблонської / К. Король. – Віче. – 2006. – № 3-4. – С. 69.

Найден, О. Вечір славетного життя (До 85-річчя Тетяни Яблонської) / О. Найден. – Українська культура. – 2002. – № 2. – С. 26-27.

Найден, О. Панно – «Вазон» «Сонячник життя» Марії Примаченко / О. Найден // Народне мистецтво. – 2003. – № 1-2. – С.10-11.

Полум'яна патріотка : До 160-річчя від дня народження С. Ф. Русової (1856-1940). – Календар знаменних і пам'ятних дат. – 2016. – № 1. – С. 69-82.

Полум'яна патріотка : До 110-річчя від дня народження О. І. Теліги (1906-1942). – Календар знаменних і пам'ятних дат. – 2016. – № 3. – С. 36-47.

Рогальчук, Л. Світло і сонце на полотні : до 100-річчя від дня народження Т. Яблонської (1917-2005) / Л. Рогальчук // Дати і події, 2016. Календар знаменних дат. – 2016. – № 1 (7). – С. 55-59.

Роготченко, О. Митець від Бога: (Це сказано саме про Тетяну Нилівну Яблонську / О. Роготченко. – Україна. – 2005. – № 6-7. – С.17-19.

Тетяна Яблонська. Живопис. Графіка : альбом / авт.-упоряд. І. Бугаєнко. – Київ : Мистецтво, 1991. – 174 с.

Щудря, М. Теліга Олена Іванівна (1906-1942) (поетеса, політичний і громадський діяч) / М. Щудря. – Українська культура. – 2000. – № 9-10. – С. 28.

Використанні електронні джерела.

Артем'єва Тамара Спогад про Олександру Бурбело [Електронний ресурс] / Т. Артем'єва // Вінницький національний технічний університет, Імпульс : вебсайт. – Режим доступу: <https://surl.li/ladixp>, вільний. – Назва з екрану. – Дата перегляду: 10.09.24.

Єсюніна Галина Тетяна Яблонська. Художниця, яку назавжди полонило Поділля [Електронний ресурс] / Г. Єсюніна. – Режим доступу: https://www.cbs.km.ua/?dep=1&dep_up=120&dep_cur=413, вільний (дата звернення: 20.02.2024). – Назва з екрану.

Ім'ям вінничанки Тетяни Кошиць, яка популяризувала українську культуру у світі, назвали одну з вулиць Вінниці [Електронний ресурс] // Вінницька міська рада : вебсайт. – Режим доступу: <https://www.vmr.gov.ua/im-iam-vinnychanky-tetiany-koshyts-iaka-populyaryzuvala-ukrainsku-kulturu-u-sviti-nazvaly-odnu-z-vulyts-vinnytsi/>, вільний. (дата звернення: 14.01.24.). – Назва з екрану.

Коцюбинська Наталія Незламна і мужня: до 125-річчя від дня народження Надії Суровцової [Електронний ресурс] / Н. Коцюбинська // Чернігівський

літературно-меморіальний музей-заповідник М. М. Коцюбинського : вебсайт.
– Режим доступу: https://kotsubinsky.org/news/nezlamna_i_muzhnja_do_125_richchja_vid_dnja_narodzhennja_nadiji_surovcovoji/2021-03-18-1838 , вільний (дата звернення: 16.12.2024). – Назва з екрана.

Кошиць Тетяна Омелянівна [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна онлайн енциклопедія. – Режим доступу: <https://surl.li/glszz>, вільний (дата звернення: 29.11.2023). – Назва з екрана.

Кравчук Наталя Надія Суровцова – незламна патріотка [Електронний ресурс] / Н. Кравчук // Наше слово. – Режим доступу: <https://nasze-slowo.pl/nadiya-surovtsova-nezlamna-patriotka/>, вільний (дата звернення: 16.12.2024). – Назва з екрана.

Марія Примаченко – життєвий шлях видатної художниці [Електронний ресурс] // Діти in UA : вебсайт. – Режим доступу: <https://dity.in.ua/statti/cikavi-istorii/mariya-primachenko-zhitteviy-shlyakh-vidatnoi-khudozhnici>, вільний (дата звернення: 20.02.2024). – Назва з екрану.

Народної ниви жниця Настя Присяжнюк [Електронний ресурс] // Відділ краєзнавства ВОУНБ ім. В. Отамановського. – Режим доступу: https://krayvinnitsa.blogspot.com/2011/01/blog-post_29.html, вільний (дата звернення: 25.11.2024). – Назва з екрану.

Небесна дівчинка в гармонії вічності [Електронний ресурс] / Вінницький національний технічний університет Імпульс : вебсайт. – Режим доступу: <https://surl.lu/mdeoyd>, вільний (дата звернення: 03.12.2024). – Назва з екрана.

Олександра Бурбело. Життя та творчість [Електронний ресурс] // Мала сторінка. – Режим доступу: <https://surl.li/sjzmxz>, вільний (дата звернення 18.08.24). – Назва з екрана.

Олена Теліга: поборниця незалежної України та прихильниця вільного кохання [Електронний ресурс] // Українки : вебсайт. – режим доступу: <https://ukrainky.com.ua/olena-teliga-pobornyczya-nezalezhnoyi-ukrayiny-ta-pryhylnyczya-vilnogo-kohannya/>, вільний (дата звернення: 27.11.2024). – Назва з екрана.

Перебийніс Ольга Неофіти українства : Софія Русова [Електронний ресурс] / О. Перебийніс // Історична правда : вебсайт. – Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/02/17/159014/>, вільний. – Назва з екрану. – Дата перегляду: 12.01.24.

Печейко Оксана Миколаївна Берегиня народного фольклору і етнографії Поділля Настя Присяжнюк [Електронний ресурс] / О. М. Печейко. – Режим доступу: <https://dorobok.edu.vn.ua/article/pdf/1487/>, вільний (дата звернення: 28.11.2023). – Назва з екрану.

Примаченко Марія Оксентіївна [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна онлайн енциклопедія. – Режим доступу: <https://surl.li/ujsjwn>, вільний (дата звернення: 19.02.2024). – Назва з екрана.

Присяжнюк Настя Андріанівна [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна онлайн енциклопедія. – Режим доступу: <https://surl.lu/hvzzqh>, вільний (дата звернення: 11.01.2024). – Назва з екрана.

Софія Русова – одна з піонерок українського жіночого руху [Електронний ресурс] // Ua Modna : вебсайт. – Режим доступу: <https://uamodna.com/articles/sofiya-rusova/>, вільний (дата звернення: 24.01.24.) – Назва з екрану.

Софія Русова: Рідна мова – це перша умова, щоб учні проходили науку свідомо [Електронний ресурс] // Український інтерес : вебсайт. – Режим доступу: <https://uain.press/blogs/sofiya-rusova-ridna-mova-tse-persha-umova-shhob-uchni-prohodili-nauku-svidomo-1177105>, вільний (дата звернення: 24.01.24.) – Назва з екрану.

Тишкевич Марися Тетяна Яблонська: У мене в паспорті було записано – колгоспниця [Електронний ресурс] / М. Тишкевич // Український інтерес : вебсайт. – Режим доступу: <https://uain.press/blogs/tetyana-yablonska-u-mene-v-pasporti-bulo-zapisano-kolgospnitsya-1182273>, вільний (дата звернення: 28.11.2024). – Назва з екрана.

100 Великих діячів культури України Яблонська Тетяна Нилівна (1917-2005 рр.) [Електронний ресурс] // History : вебсайт. – Режим доступу: <https://uahistory.co/book/100-great-figures-of-ukrainian-culture/49.php>, вільний (дата звернення: 11.01.2024). – Назва з екрана.

Дякуємо за увагу!

Матеріал зібрала й впорядкувала Ірина ПЕДОРЕНКО,
бібліотекар I категорії
відділу обслуговування Науково-технічної бібліотеки
Вінницького національного технічного університету

Вінниця, 2024

